

Archeologische vondsten in Breda

Genealogie
Jaargang 11
Nummer 2
Zomer 2005
Uitg. 6 B 6
(kwartaalblad uit
Centraal Bureau voor
Genealogie, Den Haag)

Familiewapens vinden we in archiefbronnen en in wapenboeken. Ook komen ze voor op tal van voorwerpen, zoals zegels, wapenborden en glas-in-loodramen, op grafmonumenten en op gevels van monumentale gebouwen. Soms treffen we familiewapens aan op archeologische voorwerpen en dat kan bij een opgraving waardevolle informatie opleveren.

G. van den Eynde en Y. Prins

Sommige voorwerpen raken buiten gebruik of verloren en komen als afval in de grond terecht. Wanneer zo'n archeologisch

voorwerp heraldische informatie bevat dan kan dat voor het verdere onderzoek van belang zijn. Heraldische informatie geeft een extra

dimensie aan het voorwerp en heft de 'anoniemiteit' op. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid om een direct verband te leggen tussen enerzijds het voorwerp en de archeologische context waarin het is aangetroffen en anderzijds historische informatie afkomstig uit andere

De opgravingsput aan de Catharinastraat met resten van middeleeuwse bebouwing en in het midden de bovenzijde van de vierkanten beerput, 1999

De opgravingswerkzaamheden in de binnenstad van Breda trokken veel belangstelling

bronnen zoals archieven. Een recent voorbeeld uit Breda kan dit illustreren.

Archeologisch onderzoek in de Catharinastraat

In 1998 tot 2001 werd door de toenmalige gemeentelijke afdeling Archeologie (nu Bureau Cultureel Erfgoed) en Kamphuis, Bureau voor bouwhistorie te Delft, een archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd in het gebied Catharinastraat 91-3 in de historische binnenstad van Breda. De aanleiding voor het onderzoek waren de plannen om de historische bebouwing Catharinastraat 91-3 te renoveren en in de rest van het gebied nieuwbouw

te realiseren. Het onderzoek had een driedelig doel namelijk het documenteren van de bedreigde delen van het bodemarchief en de historische bebouwing, het bestuderen van de bewoningsgeschiedenis van het gebied en ten slotte het formuleren van een bouwhistorisch advies voor de geplande renovatie.

Het archeologisch onderzoek werd in een aantal fasen uitgevoerd. In 1999 werd een proefsleuf gegraven tegen de achtergevel van de historische bebouwing aan de Catharinastraat. Tijdens dit onderzoek vonden de archeologen een beerput waarvan de vulling een bijzonder rijke en gevarieerde verzameling vondsten bevatte. Naast het gebruikelijke huis-

houdelijke afval zoals gebroken aardewerk en etensresten (botmateriaal, zaden, pitten) waren er ook wapens, boekbanden, opvallend veel textielresten, bijzonder glaswerk, sieraden, kinderspeelgoed enzovoorts in de put terecht gekomen. De omvang – enkele honderden vondstnummers – en de samenstelling van het vondstcomplex laten vermoeden dat een groot deel van de aangetroffen voorwerpen waarschijnlijk in één keer in de beerput was gedumpt. Een voorlopige inventarisatie van de vondsten leerde dat deze dump omstreeks 1600 of kort daarna had plaats gevonden. In deze periode werd het pand Catharinastraat 91-3 bewoond door Charles de Héraugière, een Franse edelman oorspronkelijk afkomstig uit Cambrai die in dienst van Prins Maurits historische bekendheid verwierf als kapitein van het beroemde Turfschip van Breda. Toen dat eenmaal bekend was, was logischerwijze de volgende vraag of de vondsten in de beerput afkomstig waren van De Héraugière en zijn familie. Een aantal voorwerpen zoals de wapens passen natuurlijk wel goed in het beeld van de militair De Héraugière maar vormt op zich nog onvoldoende bewijs om de inhoud van de beerput aan hem toe te schrijven. Ook andere voorwerpen zoals een glazen *drinkuyt* in de vorm van een miniatuur kanon wijzen (indirect) in dezelfde richting, maar de uiteindelijke bevestiging van het verband tussen De Héraugière en de inhoud van de beerput kwam tot stand dankzij heraldisch onderzoek.

Tinnen bord

In de beerput zijn verschillende tinnen voorwerpen gevonden, waaronder een groot fragment van een diep bord. Na het reinigen en conserveren van het bord bleken op de rand twee merken geslagen te zijn. Het eerste merk heeft de vorm van een zogenaamde 'gekroonde roos' en kan als een tingietersmerk worden geïnterpreteerd. Het tweede merk is een familiewapen. Tingietersmerken komen algemeen voor en verwijzen naar de kwaliteit van het tin en de maker van het voorwerp. Tinnen voor-

Detail van de rand van het tinnen bord met het tingietersmerk in de vorm van een gekroonde roos en het in één schild gecombineerde alliantiewapen van Charles de Héraugière en Maria van Groenevelt

Het tinnen bord uit de beerput met op de rand twee ingeslagen merken

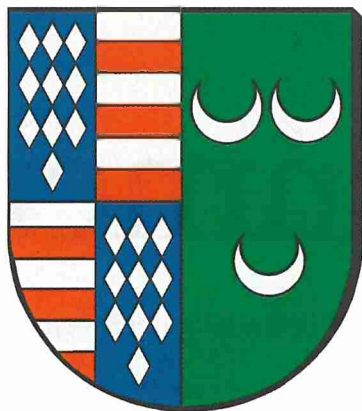
werpen met een familiewapen komen echter veel minder voor en de exemplaren die bekend zijn, bijvoorbeeld door archeologisch onderzoek duiken meestal op in een bijzondere, vaak adellijke context.² In de regel verwijst het wapen naar de oorspronkelijke eigenaar van het voorwerp. De identificatie van het wapen op het tinnen bord uit Breda zou echter niet alleen de eigenaar aanwijzen van dit ene voorwerp maar allicht ook van alle andere voorwerpen die in de beerput zijn getroffen. Het levert bovendien een scherpe datering op en de mogelijkheid om de voorwerpen uit de beerput in een breder cultuurhistorisch verband te plaatsen.

Heraldisch onderzoek

De identificatie van het wapen op het bord uit Breda bleek bij nader toezien echter niet zo eenvoudig te zijn. Het wapen was ondiep in het tin geslagen waardoor de wapenfiguren niet duidelijk waren en hun aantal niet exact kon worden vastgesteld. De heraldische rechterhelft – in de wapenkunde worden links en rechts beschreven vanuit de positie van de wapenvoerder – laat een gevierendeeld wapen zien, met in de kwartieren 1 en 4 vermoedelijk ruiten en in de kwartieren 2 en 3 dwarsbalken. De heraldische linkerhelft (voor de beschouwer rechts) bevat drie wassenaars. Aangezien het volledige, gedeelde wapen niet kon worden achterhaald, concentreerde het onderzoek dat het Centraal Bureau voor Genealogie uitvoerde, zich op de gevierendeelde (heraldische) rechterhelft.

Voor de identificatie van familiewapens zijn onder meer de heraldische collectie Muschart en de Heraldische Databank van het Centraal Bureau voor Genealogie onmisbare hulpmiddelen. De collectie Muschart is een fiche-verzameling met wapenschrijvingen die toegankelijk is op wapenfiguren. Behalve dat Muschart de beschrijving van het wapen geeft, vermeldt hij meestal ook wapenvoerders en bronnen. De Heraldische Databank is een moderne, gedigitaliseerde collectie, waarin wapens uit wapenboeken met behulp van een grafisch programma worden gereproduceerd. Samen met de beschrijvingen, de namen van wapenvoerders en de bronvermeldingen worden de afbeeldingen in een gegevensbestand opgeslagen.

Uitgaande van de ruiten werd de rubriek '13-L' van de collectie Muschart geraadpleegd. Deze rubriek heeft betrekking op gevierendeelde wapens met in de kwartieren I en IV ruiten en maliën. Een malie is een 'geledigde' ruit, dat wil zeggen een ruit waarvan alleen de rand overgebleven is. Al spoedig kwam de beschrijving van het wapen van Charles de Héraugière († 1601) boven tafel. Zijn wapen was, voor zover dat kon worden onderscheiden, identiek aan het gevierendeelde deel van het familiewapen op het tinnen bord. Muschart vermeldt bovendien op het bewuste fiche ook de naam van zijn echtgenote Maria van Groenevelt (†

Alliantiewapen van Charles de Héraugière en Maria van Groenevelt

1609?). Wanneer in haar wapen drie wassenaars zouden voorkomen zou de puzzel opgelost zijn. Na enig speurwerk in de heraldische collecties van het Centraal Bureau voor Genealogie, de Heraldische Databank en in de literatuur werd dit vermoeden bevestigd. Het wapen op het tinnen bord bleek het in één schild gecombineerde alliantiewapen van Charles de Héraugière en Maria van Groenevelt te zijn.

Kapitein van het Turfschip en gouverneur van de stad

Charles de Héraugière is zoals al gezegd vooral bekend als kapitein van het Turfschip waarmee het Staatse leger in 1590 de bezetting van het kasteel van Breda wist te verschalken en zodoende de stad op de Spanjaarden kon heroveren. Minder bekend is het feit dat hij als beloning voor zijn aandeel in deze bijzondere militaire operatie nog hetzelfde jaar door prins Maurits benoemd werd tot gouverneur van Breda. Een jaar later trouwde De Héraugière met Maria van Groenevelt. Waarschijnlijk heeft het echtpaar de eerste jaren van hun huwelijk op het kasteel van Breda gewoond. In 1597 kocht De Héraugière een groot huis in de Catharinastraat (de huidige huisnummers 91-3). In de voorgaande jaren had De Héraugière achter en naast deze woning al grote stukken grond weten te verwerven. Erg lang had de gouverneur echter niet van zijn bezittingen in het centrum van de stad kunnen genieten want op 22 december 1601 stierf hij. Na zijn dood ging zijn bezit over in de handen van zijn vrouw Maria van Groenevelt die op haar beurt omstreeks 1609 kwam te overlijden. Gelet op het persoonlijke karakter van sommige teruggevonden voorwerpen mag aangenomen worden dat het materiaal pas na het overlijden van De Héraugière of mogelijk zelfs pas nadat van zijn vrouw in de beerput zijn terecht gekomen.

Prestigieuze materiele cultuur

Ondanks de korte periode tussen de aankoop van de woning in 1597 en zijn overlijden in 1601 komt uit de verschillende bronnen naar voren dat Charles de Héraugière zijn bezit in de Catharinastraat in een paar jaar tijd

tot een bijzondere woonstede heeft weten uit te bouwen. Zo kreeg het van oorsprong middeleeuwse huis door toevoeging van een grote zaal de omvang en de allure van een hofhuis. In Breda wordt de term hofhuis in algemene zin gebruikt om grote zestiende-eeuwse woonhuizen aan te duiden die omheen een binnenhof zijn gebouwd en soms ook door leden van het hof van de Nassaus bewoond werden.³ Uit archiefgegevens blijkt verder dat De Héraugière bij zijn huis een grote siertuin heeft laten aanleggen. De tuin grensde aan Het Valkenberg, de beroemde renaissance-tuin van het kasteel van Breda en zal in vergelijking daarmee wat oppervlakte en inrichting betreft wellicht geen slechte figuur geslagen hebben. Ook veel van de archeologische vondsten uit de beerput zoals zijden textilia, glas à la façon de Venise, versierde boekbanden, juwelen van git enzovoorts getuigen van een prestigieuze materiele cultuur.

De opvallende materiele cultuur die uit deze verschillende bronnen naar voorkomt, maakte mogelijk deel uit van een bewuste, door Charles de Héraugière gevoerde representatiestrategie als gouverneur en vertegenwoordiger van de protestantse prins Maurits in een, ook na 1590 overwegend katholieke stad. De pogingen om na de verovering van Breda in 1590 de stad politiek en religieus te laten aansluiten bij het noorden, zorgde voor heel wat lokale politieke spanningen.⁴ In deze situatie toont Charles de Héraugière onder meer door het middel van 'demonstratieve consumptie' zijn macht en gezag naar gelijke en concurrenten, in dit geval het stadsbestuur van Breda. Van een ordinaire beerput naar de hogere machts- en landspolitiek anno 1600.

Noten

1. Ter ondersteuning van het archeologische en bouwhistorisch onderzoek werd archiefonderzoek uitgevoerd door Drs. E. Vink en Drs. O. van der Meij.

2. S. Ostkamp, 'Symbolen van huwelijk en familie op de materiële cultuur van de hoogste adel (ca. 1400-1525)', in: P.J. Woltering e.a. (red.), *Middeleeuwse toestanden. Archeologie, geschiedenis en monumentenzorg* (Amersfoort 2003) 305 e.v.

3. G. van den Eynde, A. Carmiggelt en J. Kamphuis, *Het huis Ocrum* (Breda 1996).

4. S. Groenveld, 'Een notabele frontiere. Breda en zijn regenten in het spanningsveld tussen noord en zuid, 1576-1610', *Jaarboek De Oranjeboom* 1990, p. 16-39.

Drs. G. van den Eynde was tot 2001 gemeentelijk archeoloog in Breda en werkt thans als inspecteur bij de Rijksinspectie voor de Archeologie in Den Haag. Drs. Y. Prins is medewerker bij de afdeling Onderzoek en Inlichtingen van het Centraal Bureau voor Genealogie